

Irodalom

- BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Nyelvészeti Tanulmányok 1. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DHA. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Diplomata Hungariae Antiquissima I*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.
- ÉRSZEGI GÉZA 2004. A Tihanyi alapítólevél [latin szöveg és fordítás]. In: ÉRSZEGI GÉZA szerk., *A Tihanyi alapítólevél*. Második, bővített kiadás. Tihany, Bencés Apátság. 1–4.
- ÉRSZEGI GÉZA szerk. 2007. *Tanulmányok a 950 éves Tihanyi alapítólevél tiszteletére*. Tihany, Tihanyi Bencés Apátság.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 16. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- SZAMOTA ISTVÁN 1895. A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele mint a magyar nyelv legrégebb hiteles és egykorú emléke. *Nyelvtudományi Közlemények* 25: 129–167.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2005. A tihanyi apátság alapítólevele: betűhív átírás és magyar fordítás jegyzetekkel. In: ZELLIGER ERZSÉBET, *A Tihanyi Alapítólevél*. Pannonhalma, Bencés Kiadó. 47–65.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010. *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*. PhD-disszertáció. Kézirat. Budapest, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. URL: http://nyelvtortenet.elte.hu/?page_id=107 (2014.08.01.).
- ZELLIGER ERZSÉBET 2005. *A Tihanyi Alapítólevél*. Pannonhalma, Bencés Kiadó.

SZŐKE MELINDA

TOLCSVAI NAGY GÁBOR, **Bevezetés a kognitív nyelvészetbe**.
Budapest, Osiris, 2013. (392 lap)

Olyan művek szerzőjeként, mint *A magyar nyelv szövegtana* (2000), valamint *A kognitív szemantika* (2010) Tolcsvai Nagy Gábor korábban is sikerrel oldotta meg azt a feladatot, hogy egyszerre szólítson meg nyelvészettel ismerkedő érdeklődőket és professzionális nyelvészeket. A *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe* című könyvének célkitűzését az Előszó is ebben a szellemben jelöli ki: a kötet a kognitív nyelvészet elméleti alapjait, módszertanát és a legfontosabb alapkérdéseit „az eredetihez legközelebbi nyelvezettel”, de „kidolgozott magyar példákat” megadva „magyar nyelvi anyagon” és „saját kutatásai alapján” mutatja be (9). A szerző már az Előszóban rámutat arra is, hogy műve nem „ellenretorika”, vagyis nem más irányzatokat kíván használni negatív elrugaszkodási pontként a kognitív

nyelvészet bemutatásához, hanem arra törekszik, hogy részletesen megismertesse az olvasót egy mára már nemzetközi folyóiratokkal (Cognitive Linguistics, Review of Cognitive Linguistics) és évenként konferenciákat szervező nemzetközi tudományos egyesületekkel (International Cognitive Linguistics Association) rendelkező tudományterülettel a maga sokszínűségében.

Ezt az etablálódott, „mára kivételes mértékben kidolgozott” (11) nyelvelírást felmutató diszciplínát Tolcsvai Nagy Gábor Bevezetése nyolc fejezetben, majdnem négyszáz oldalon tárgyalja, melyek közül az első két fejezetben — A nyelvi rendszer és a nyelvhasználat kognitív alapjai (13–25), valamint A kognitív nyelvészet elméleti alapjai (27–88) címmel — tárja elénk a funkcionalista alapokon álló kognitív nyelvészet szélesebb tudományos közegét. Az elméleti alapok megvilágítását a szerző első pillantásra látszólag túlságosan is messziről indítja, azonban annál is inkább indokolt a kognitív nyelvészet szélesebb tudományos beágyazottságának feltérképezése, mivel olyan tudományterületről van szó, amelynek definíciós ismérvei közé tartozik az interdiszciplináris nyitottság és az ezzel kéz a kézben járó folyamatos metatudományos önreflexió a saját elméleti alapok, módszertani elkötelezettségek és kutatási célok tekintetében. Ennek a — George Lakoff nyomán — összefoglaló elnevezéssel „kognitív elkötelezettségnek” nevezett alapállásnak a jegyében a kognitív nyelvészet irányzatai egyfelől már elméleti alapjaik kialakításában is fontos szerepet tulajdonítanak a kogníciót kutató olyan más tudományoknak, mint például a kognitív pszichológia és a neurológia, vagy a kulturális evolúcióval foglalkozó elméletek. Másfelől az is indokolja az elméleti alapok részletes kifejtését, hogy a kognitív nyelvészet fogalmi bázisa, nyelvelíró apparátusa nem válik el élesen a tárgyától, azaz a természetes nyelvektől: „a kognitív nyelvészet a nyelvet a saját természetes kategóriáival és műveleteivel írja le” (32), ami azt is jelenti, hogy a kognitív nyelvészet „nem hoz létre kanonikus metanyelvet” sem (63).

A harmadik fejezetben, amely A kognitív nyelvészet elméleti kidolgozásai címet viseli, Tolcsvai Nagy Gábor a kognitív nyelvészet legfontosabb, a diszciplína mai arculatát is alapvetően meghatározó elméleti kidolgozásait mutatja be: a Langacker nevéhez köthető kognitív nyelvtant, a Lakoff-féle tapasztalati realizmust, a mentális terek integrációjának Fauconnier által kidolgozott ún. blending-elméletét, valamint Croft és Goldberg konstrukciós nyelvtanát. Ezeknek az irányzatoknak a kiválasztását nemcsak az indokolhatja, hogy a szélesebb körben is használt kognitív nyelvészeti bevezetők (CROFT–CRUSE 2004, EVANS–GREEN 2006, WILDGEN 2008) szintén ezeket az irányzatokat tartják mértékadónak, hanem az is, hogy a kognitív nyelvészet magyarországi recepciójára is ezek a szerzők és elméleteik voltak a legnagyobb hatással.

A nagyhatású szerzők között is kitüntetett hely illeti meg RONALD W. LANGACKERT. LANGACKER kognitív nyelvtana (1987, 1991) nemcsak történeti

értelemben tekinthető alapvető műnek, hanem azért is, mert mind a mai napig a legrészletesebben kidolgozott kognitív grammatika (EVANS 2009). Tolcsvai Nagy a kognitív nyelvten legfontosabb elemeit tulajdonképpen két lépésben tárja az olvasó elé. A harmadik fejezetben a legfontosabb elméleti téziseket tekinti át, több találó langackeri szöveghelyre felfűzve a kognitív nyelvten tételeit. A későbbiekben, a negyedikől a hetedik fejezetig pedig számos olyan elemzéssel találkozunk, amelyekben a szerző a langackeri elmélet alkalmazását végzi el. A harmadik fejezetben a kiindulópontot LANGACKER azon tézise jelenti, mely szerint „a nyelvten egyszerűen a szemantikai tartalom strukturálása és szimbolizációja” (1987: 19). A langackeri nyelvtenban ezért nincs is külön szintaxis. A szerkezetek — a kisebbek (a magyarban az ilyen például az esetragos főnév) és a magasabb szintűek is (pl. egy tagmondat) — ugyanazon elvek alapján szerveződnek, ily módon az alaktani, a szintaktikai és a lexikai jelenségek kontinuumot alkotnak. A szimbolikusság elve szerint összekapcsolt fonológiai és szemantikai szerkezetek alkotta nyelvi egységek különféle komplexitásokat felmutató kompozitumszerkezeteket eredményeznek, amelyeket a nyelvhasználók „az absztrakció/sematizáció és a kategorizáció (a prototípuselv alapján)” (95) kognitív képességeik révén dolgoznak fel, és az ezekből létrehozott, a használatban többszörös visszaigazolással tesztelt sematizmusokat tárolják el. Később aztán ezekből az elemekből építkezve, ezeket egymásba integrálva hoznak létre a szituációnak megfelelő nyelvi megnyilatkozásokat a beszélők.

A langackeri nyelvfelfogás szerint a nyelvten folyamatos visszacsatolásban van a használattal, ami meg is húzza azt a demarkációs vonalat, amely a funkcionalista alapokon álló kognitív nyelvészetet élesen elválasztja a generativista nyelvszemlélettől. A funkcionalizmus szerint ugyanis nincs a nyelvi performanciától elválasztható nyelvi kompetencia, és a nyelv vizsgálata ezért sohasem végezhető izolált, dekontextualizált nyelvi példák elemzése révén, és az elemzések során mindvégig a beszélői perspektíva kell, hogy érvényesüljön, mivel ez határozza meg a nyelvi közlés szerkezetét (TOLCSVAI 2010: 11). A funkcionalizmus jegyében a kognitív nyelvészet azt vizsgálja, hogy a nyelvi szerkezetek létrehozásában milyen kognitív elvek és képességek milyen módon vesznek részt. A nyelvi tudást ezért nem is egy viszonylag önálló elvek alapján szerveződő rendszernek tekinti, azaz nem modularista alapú elmefelfogást tesz magáévá, hanem olyan tudásnak, ami — hasonlóan a tapasztalatfeldolgozás más területeihez — ugyanazon általános kognitív elvek alapján működik. Ez az ún. holista alapállás nemcsak Langackerre, hanem Lakoffra és követőire, valamint a konstrukciós nyelvten képviselőire is igaz, miként arra Tolcsvai Nagy is felhívja a figyelmet.

A harmadik fejezet további részében a szerző a kognitív nyelvészet másik nagyhatású elméletalkotójára koncentrálna. George Lakoff tapasztalati realizmusa abból indul ki, hogy a tapasztalataink az ember biológiai és fiziológiai adottságain

alapszanak, ami annyit tesz, hogy a tapasztalat fajspecifikus jelenség. Tolcsvai Nagy ismerteti a lakoffi tapasztalatfeldolgozási modell legfontosabb fogalmait, úgy mint a tapasztalati tudás mentális reprezentációinak tekintett idealizált kognitív modelleket, az emberi tapasztalatszerzés univerzális alapjait jelentő prekonceptuális kognitív képi sémákat (TARTÁLY, ÖSVÉNY FEL–LE stb.), melyek forrása a 20. századi alaklélektanból ismert Gestaltok. Ilyen keretek között értelmezendő a nyelv is, ami tehát olyan tudás, amelyben szintén érvényesülnek a tapasztalati realizmus tézisei.

A kognitivisták irányzatok ismertetése a harmadik fejezetben Talmy kognitív szemantikájával folytatódik, és itt már él a szerző az előre utalás eszközével, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy „a figyelem irányítása, a figura–alap megkülönböztetés, az erődinamika külön (al)fejezet tárgya” (101) a Bevezetésben. A fejezetet Fauconnier mentális terek elmélete, valamint a konstrukciós nyelvten alaptéziseinek ismertetése zárja.

Mint feljebb utaltam rá, a Bevezetés első három fejezete áttekintést ad a kognitív nyelvészet klasszikus paradigmáját alkotó irányzatokról, melyeket a kötet 4–7. fejezetei különféle jelenségek elemzésével profilíroznak. A Kognitív tényezők a nyelvben című negyedik fejezet klasszikus kognitivisták kutatási kérdésekkel foglalkozik: a kategorizáció és a konstruálás témáival. A kötet leghosszabb és egyben legfajszínűsőbb fejezete, A grammatika szerveződése (5. fejezet, 169–312) a jelentés, a jelentésváltozás, a metafora, a fogalmi integráció, a poliszémia, a referenciapont-szerkezet, a kompozitumszerkezet, az erődinamika, valamint az egyszerű mondat, az alany, a topik és a szerkezeti fókusz témáit vizsgálja behatóan. Ezek a jelenségek azért is bírnak központi jelentőséggel a kötet szempontjából, mivel itt tulajdonképpen egy magyar nyelvű kognitív grammatika alapjait rakja le a szerző, mégpedig alulról felfelé építkezve. Tolcsvai Nagy kiemeli, hogy a „bemutatás nem célozhatja meg egy »teljes« grammatika” (169) kidolgozását, csupán arra vállalkozhat, hogy esettanulmányok révén szemléltesse a funkcionális perspektíva érvényesíthetőségét, és a kognitív nyelvészet elemzési eszköztárának alkalmazhatóságát. A szerző hangsúlyosan mutatja be a jelenségekre vonatkozó magyar nyelvű kutatásokat (pl. HEGEDŰS 2004, IMRÉNYI 2008), és arra is felhívja a figyelmet, hogy mely területeken hiányoznak a magyar nyelvű és a magyar nyelvre vonatkozó kutatások (például a kognitív fonológia területén).

A hatodik fejezetben — Konstruálás szövegszinten: a stílus és az irodalom kognitív nyelvészet címen — olyan elemzések is helyet kapnak a kötetben, amelyek a kognitív nyelvészet szövegszintű alkalmazási lehetőségeit mutatják be, és amelyek jórészt a szerző saját kutatási eredményeihez kapcsolódnak. Ebben a fejezetben a szerző a főnév, az ige, valamint a metafora nyelvi kategóriáinak stíluspotenciálját méri fel, de invenciózus elemzései kiterjednek a klasszikus retorika értelmében vett alakzatokra is. A fejezet tudománytörténeti kontextusba is helyezi

az elemzéseket, és éppen megvilágító erejüknél fogva ötlik fel a recenzensben a gondolat, hogy a korábbi, elsősorban az irányzatokat bemutató harmadik fejezetben szintén helye volna efféle tudománytörténeti információknak.

A példaelemzéseket lezáró hetedik fejezet — Nyelvpedagógia és kognitív nyelvészet címmel — pedig azt példázza, hogy a funkcionális szemlélet nemcsak a klasszikus témák kutatásában érvényesíthető sikerrel, hanem az anyanyelvpedagógiában is. A szerző által ismertetett kutatások mellett érdemes felhívni a figyelmet KUGLER (2009) munkájára is, amely a langackeri grammatika szellemében elemez és dolgoz ki középiskolásokat megcélzó nyelvtani feladatokat magyar nyelvi jelenségekre.

Zárásként meg kell említenünk, hogy szerencsés helyzetben van, aki manapság magyar nyelven szeretne tájékozódni a kognitív nyelvészetről. Ritkán fordul elő ugyanis, hogy egy tudományterületről, esetünkben a kognitív nyelvészetről, csupán néhány évnyi eltéréssel két átfogó jellegű munka is szülessen: a KÖVECSES ZOLTÁN és BENCZES RÉKA szerzőpáros kötete Kognitív nyelvészet címmel 2010-ben jelent meg, Tolcsvai Nagy Gáboré 2013-ban, ami jelzi a diszciplína etablálódását a magyar nyelvészeti kutatásokban (vö. még KÖVECSES 2005 és TOLCSVAI 2010). A két kötet hasonló alapállásból, de eltérő módon tárja elénk a kognitív nyelvészet alapjait: KÖVECSES és BENCZES munkája a jelentésalkotás kognitivistá értelmzésének inkább elméleti jellegű, monografikus feldolgozása, míg Tolcsvai Nagy Gábor kötete inkább kézikönyv jellegű bevezetés, amely a kognitív nyelvészeti irányzatok közös nyelvelméleti és tudomány-módszertani alapjait, valamint tipikus alkalmazási lehetőségeit mutatja be.

Tolcsvai Nagy Gábor munkáját ugyanakkor nem nevezhetjük hagyományos értelemben tankönyvnek, mivel nem tartalmaz például fejezet végi összefoglalókat vagy feladatokat. Mégis tanít, hiszen megmutatja, hogy a nyelvet és a nyelvet használó embert egymástól elválasztani nem lehet, és szemléltet, hiszen megmutatja, hogy a nyelvi megnyilatkozások különböző szintjeinek elemzése nagyon hasonló elvek mentén is sikeres és tudomány-módszertani értelemben is megalapozott tevékenység lehet. Olyan mű, amely éppen ezért tanulságos mindenkinek, aki nyitott az újabb nyelvszemléletekre, és aki kíváncsi arra, hogy milyen eredményre vezet a korábbi nyelvéírások összevetése a kognitív nyelvészetben fogant elemzésekkel.

Irodalom

CROFT, WILLIAM—CRUSE, ALAN D. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge, Cambridge University Press.

EVANS, VYVYAN 2009. Review of Ronald Langacker. Cognitive Grammar. A basic introduction. *Language and Cognition* 1–2: 277–288.

- EVANS, VYVYAN–GREEN, MELANIE C. 2006. *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- HEGEDŰS RITA 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Budapest, Tinta Kiadó.
- IMRÉNYI ANDRÁS 2008. Szerkezeti fókusz — pragmatikai típusjelölés? *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22: 203–239.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest, Typotex.
- KÖVECSES ZOLTÁN–BENCZES RÉKA 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KUGLER NÓRA 2009. Funkcionális grammatikai gyakorlatok a 9–12. évfolyam számára. *Anyanyelv-pedagógia* 2/1. URL: <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/index.php?issue=5>. (2015. 12. 20).
- LANGACKER RONALD W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford, Stanford University Press.
- LANGACKER RONALD W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar 2. Descriptive Applications*. Stanford, Stanford University Press.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2000. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2010. *A kognitív szemantika*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem.
- WILDGEN, WOLFGANG (2008). *Kognitive Grammatik. Klassische Paradigmen und neue Perspektiven*. Berlin, Walter de Gruyter.

CSATÁR PÉTER

PLÉH CSABA–LUKÁCS ÁGNES szerk.,
Pszicholingvisztika 1–2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv.
 Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. (1484 lap)

A több mint 1400 oldalnyi monográfia 27 oktató, kutató munkája; hat részre oszlik; ezeken belül 32 fejezetet talál az olvasó; név- és tárgymutató segít a tájékozódásban. (Az alcím *magyar* jelzőjének szerepét nyomatékosítja az, hogy a névmutató közel 2000 tételéből 200 a magyar.) A fejezetek egy-egy témát fejtenek ki, a mai pszicholingvisztika valamennyi releváns kérdése hazai és nemzetközi dimenzióban kap helyet. A 32 fejezetből 15 összefoglalással zárja témája tárgyalását, segítve a munka célkitűzéseit: szolgáljon felsőoktatási tananyagként, legyen megbízható alap további kutatások számára; két fejezet kitekintést, egy pedig „elméleti tanulságokat” fogalmaz meg zárásként. Az ábrák, a táblázatok áttekinthetőek, segítik a megértést; elgépeléssel gyakorlatilag nem találkoztam. Több fejezet anyagát már korábbi publikációk (is) szolgáltatják, de ezek kiegészülnek